

Primjeri dobre prakse, ocjene, prikazi

Primjeri dobre prakse: integrirana nastava Povijesti i Njemačkog jezika

Primjeri dobre prakse uvijek pridonose unapređenju kvalitete obrazovanja. Potrebno je podijeliti iskustva s kolegama jer se na taj način potiču suradnja i kreativnost te uvijek otvara put novim idejama. Mogu biti povezani s korištenjem tehnologije u nastavi, sa spajanjem gradiva različitih nastavnih predmeta, a mogu se odnositi i na izvanučioničku nastavu.

Primjeri dobre prakse o kojima ću pisati odnose se na suradnju profesorica Njemačkog jezika i Povijesti u Gimnaziji Karlovac. U integriranoj nastavi su sudjelovale profesorice njemačkog jezika, te profesorice povijesti. Suradnju provodimo već nekoliko godina, a povratne informacije su uvijek pozitivne. Primjer vezan za nastavne sadržaje drugog razreda odnosi se na gradivo vezano uz stvaranje Franačke. Profesorice Povijesti i Njemačkog jezika pripreme dodatne izvore, tekstove o Franačkoj, Pipinu Malom i Karlu Velikom te se na nastavi radi i s udžbenicima i s dodatnim izvorima. Učenici na taj način usvajaju znanja iz povijesti, a ujedno vježbaju i njemački jezik. Vježbaju čitanje i prevođenje te obogaćuju rječnik. U trećem razredu povezana tema odnosi se na ujedinjenje Njemačke. Nastavni satovi su organizirani na sličan način kao tema za drugi razred. Najčešće se upisuju po dva nastavna sata za svaki predmet jer je integracija nastavnih sadržaja teško izvediva tijekom samo jednog nastavnog sata.

Moguće su i prilagodbe izvođenja nastave ovisno o tome koje je predznanje učenika u njemačkom jeziku jer postoje kombinacije u kojima su svi učenici napredni, cijeli razredni odjel početni ili se radi o mješovitoj grupi (dio razreda napredni, a dio početni njemački). U četvrtom razredu tema je vezana za Njemačku u drugoj polovici XX. st. Integrirana nastava izvodi se uglavnom tijekom dva ili tri nastavna sata, ovisno o tome koliko se materijala pripremi. Osim dodatnih izvora, u nastavi koristimo i igrani film *Zbogom, Lenjine!* (Wolfgang Becker, *Good Bye, Lenin!*, igrani film, 2003). Film je njemačka povijesna dramska komedija iz 2003. g. Obrađuje pad Berlinskog zida i turbulentna događanja tog vremena prikazujući jednu njemačku obitelj. Drugi primjer dobre prakse za četvrti razred odnosi se na temu Pad na koljena u Varšavi (Kniefall von Warchau). Legendarni pad na koljena kancelara Willyja Brandta dogodio se 7. prosinca 1970. g. kada je u okviru tzv. Ostpolitika posjetio Varšavu. Fotografija koja je snimljena prilikom njegovog pada na koljena vrlo brzo je putem medija obišla cijeli svijet. Ta Brandtova spontana gesta bila je jako dobro prihvaćena na zapadu. Časopis *Time* proglasio ga je osobom godine, a godinu dana kasnije dobio je i Nobelovu nagradu za mir. U udžbeniku iz povijesti navedeni se događaj ne spominje, ali u udžbeniku za njemački jezik postoji i tekst i fotografija. Na početku sata prikazale smo kratku prezentaciju (na hrvatskom jeziku) o Willyju Brandtu.

Cilj je prezentacije da se učenici ukratko upoznaju sa životom i radom kancelara Brandta. Nakon toga su učenici uz pomoć profesorice Njemačkog jezika čitali i prevodili tekst iz udžbenika (Elke Körner, Barbara Ceruti, Ulf Sahlmann, Agnès Levicky, Sanja Jambrović Posedi, Jasmina Silvaši Đumić. *Udžbenik njemačkog jezika za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola 9. godina učenja*. Zagreb: Klett Verlag, 2014., str. 98.). Razgovarali su o događaju i iznosili svoje mišljenje o istom. Na kraju sata učenici su rješavali kratki *Kahoot!* kviz od 5 pitanja (na njemačkom jeziku) o prezentiranoj temi. Učenici koji su se najviše istaknuli u radu ocijenjeni su.

Ovakvom suradnjom pokazujemo učenicima da treba povezivati nastavne predmete te da mogu uspješno primjenjivati znanja stečena iz različitih izvora znanja. Učenici su bili uglavnom zadovoljni, posebno oni koji su vještiji u njemačkom jeziku. Oni koji su na početnoj razini učenja jezika mogu prilagodbom materijala od strane nastavnika povećati svoje znanje.

Opisala bih još jedan primjer kako se učenicima može pomoći da istaknu ono što znaju i da požele proširiti svoje znanje tamo gdje nisu dovoljno uspješni. Učenica koja je bila izvrsna iz njemačkog jezika te je uz redovnu nastavu njemačkog fakultativno još pohađala satove tzv. DSD-a (program za njemačku jezičnu diplomu) bila je osjetno lošija u savladavanju nastavnog gradiva iz povijesti. Tražeći mogućnosti kojima bih kod nje potaknula zanimanje za povijest, ponudila sam joj da seminarski rad iz povijesti na temu Berlinskog zida prezentira razredu na njemačkom jeziku. Učenici je dana sloboda da izlaganje organizira kako želi, a ona je odabrala prezentaciju i određene

zadatke. Obje aktivnosti prilagodila je različitim stupnjevima znanja njemačkog jezika među učenicima u razredu. Odlično je prezentirala te bila izrazito zadovoljna time što joj je omogućeno da pokaže vještinu korištenja njemačkog jezika na povijesnoj temi koja ju je zanimala. Razred je također pozitivno reagirao.

Suradnja Povijesti i Njemačkog jezika u našoj školi ovisi i o tome koliko se profesorice Povijesti služe njemačkim jezikom. Navedeni primjeri za drugi i treći razred te prvi primjer za četvrti razred održavaju se gotovo u potpunosti na njemačkom jeziku jer kolegica, profesorica povijesti, odlično govori njemački jezik pa zajedno s kolegicama iz Njemačkog jezika može na nastavi učenicima prenositi informacije na njemačkom. Nastavni sat na temu Pada na koljena u Varšavi održan je kombinirano na hrvatskom i na njemačkom jeziku jer je moje znanje njemačkog jezika oskudno.

Nadam se da će opisi naših primjera dobre prakse potaknuti kolegice i kolege da se odvaže te i sami okušaju u sličnim nastavnim situacijama.

Natalija Jadrić

Muzej Prigorja – zavičajna baština i zajednica

Sredinom ljeta 2017. godine Muzej Prigorja navršio je četrdeset godina djelovanja – prvi službeni dokument u kojem se spominje postojanje muzejske ustanove u Sesvetama *Rješenje je o osnivanju Zavičajnog muzeja Prigorja – Sesvete*, nastalo 28. srpnja 1977. godine na sjednici Skupštine općine Sesvete i objavljeno u Službenim novinama općine Sesvete. Prema izjavama nekih od sudionika, povod za osnivanje zavičajnog

muzeja bilo je otkriće arheoloških nalazišta na području Sesvetskog prigorja, kao i prva arheološka iskopavanja provedena u Glavnici Donjoj 1976. godine. No ideje o osnutku muzeja najčešće se grade i sazrijevaju godinama (u što nas uvjerava i mnoštvo suvremenih primjera) pa ni Muzej Prigorja nije u tome iznimka. Povijest njegova osnivanja može se pratiti u *Sesvetskim novinama*, općinskom glasilu koje je s prekidima izlazilo od 1957. do 1990. godine. Od 1971. godine u spomenutim su novinama objavljivani članci u kojima su zabilježena nastojanja lokalne zajednice da se u Sesvetama osnuje muzej i na taj način uspostavi sustavna briga o kulturnoj baštini Sesvetskog prigorja. Iako su podaci o spomenutim inicijativama šturi, jasno je da je ideju o muzeju promovirao i za nju se zalagao Turistički savez općine Sesvete pa se može reći da je lokalna zajednica kroz to tijelo ostvarila značajan utjecaj na osnivanje ustanove.

Tijekom prvih dvadesetak godina muzej je nekoliko puta mijenjao ime pa je tako Zavičajni muzej Prigorja – Sesvete, kako mu je ime glasilo 1977. godine u trenutku osnivanja, 1986. godine postao Muzej Prigorja – Sesvete, a 1995. godine preimenovan je u Muzej Prigorja (te relativno česte promjene najvjerojatnije su jedan od glavnih uzroka krivog navođenja imena ustanove koje se, nažalost, i danas prečesto događa). U skladu s promjenama koje su se u organizaciji lokalne uprave dogodile devedesetih godina dvadesetog stoljeća, muzej je promijenio i osnivača – kada je Općina Sesvete postala jedna od gradskih četvrti na Grad Zagreb prenesena su i osnivačka prava. Muzej Prigorja tako se našao u društvu zagrebačkih muzeja, koji su mahom osnovani mnogo ranije, a

uz to su najčešće i specijalistički posvećeni prikupljanju i proučavanju građe vezane uz pojedinačne znanstvene ili umjetničke discipline. Kao i ostali zavičajni muzeji i Muzej Prigorja pripada pak tipu općeg muzeja, a među zagrebačkim muzejskim ustanovama izdvaja se jedinstvenim karakterom – jedini je među njima koji se bavi kulturom povijesno ruralnog prostora u okolici Zagreba.

Za razliku od imena i osnivačkih prava, sjedište i djelatnost muzeja nisu se mijenjali od prvoga dana. Od samog je početka Muzej smješten u jednoj od najljepših povijesnih građevina u središtu Sesveta – kuriji Zagrebačkog kaptola s kraja 18. stoljeća, koja je danas zaštićeno kulturno dobro. Kasnobarokna kurija izgrađena 1784. godine za prepozita, crkvenog dostojanstvenika koji je zauzimao čelnu poziciju Zagrebačkog kaptola, monumentalna je jednokatnica visokog i strmog krova čijem je sklopu pripadala i gospodarska zgrada u dvorištu u koje se nekoć ulazilo kroz lukove izgrađene s lijeve i s desne strane kurijina pročelja. Kurija je smještena u povijesnoj jezgri Sesveta, nasuprot crkve Svih Svetih, prepoznatljivog simbola naselja. Nakon što je Zagrebački kaptol 1907. godine prodao zgradu, ona je postala sjedište općinske administracije te je kasnije mijenjala stanare sve dok se u njoj nije smjestio Muzej Prigorja.

Djelatnost Muzeja uređena je Zakonom o muzejima i može se sažeti u nekoliko osnovnih zadataka – prikupljanje muzejske građe, njezino čuvanje i istraživanje te predočavanje i komuniciranje građe posjetiteljima i drugim korisnicima. Kao lokalni muzej koji proučava baštinu užeg područja, Muzej Prigorja posvećen je identitetima Sesvetskog prigorja, a

njegova je građa raznorodna i razvrstana prema temeljnim disciplinama koje se bave baštinom i suvremenim umjetničkim ostvarenjima.

Arheološka zbirka Muzeja Prigorja obuhvaća tako predmete iz razdoblja od bakrenog doba do srednjega vijeka, najvećim dijelom prikupljene tijekom arheoloških istraživanja koja na lokalitetima Sesevskog prigorja ustanova provodi od svog osnutka 1977. godine. Zahvaljujući kronološkom rasponu od približno 5 tisuća godina, zbirka pruža iscrpan uvid u arheološku sliku Sesevskog prigorja i značajno sudjeluje u spoznajama o arheološkoj prošlosti Grada Zagreba. Većina predmeta u zbirci pronađena je na Kuzelinu kod Glavnice Donje, naselju na obroncima Medvednice, kojeg među dosad istraživanim lokalitetima karakterizira najveći kronološki raspon i dokumentirana naseljenost tijekom prapovijesti i rimskoga doba. Značajan dio zbirke čine nalazi sa groblja Moravče – Draščica, jedinog nalazišta kasnobrončanodobne grupe Virovitica na području Zagreba, te rimskodobna građa prikupljena istraživanjem rustičnih vila u Glavnici, Moravču i Đurđekovcu i noričko – panonskih grobnih humaka u Dumovečkom lugu i Đurđekovecu. Dva slučajna nalaza iz prisavskih šljunčara nezaobilazni su u pregledu arheološke zbirke – jedan je od njih rijedak nalaz latenske kacige, a drugi impozantan kasnosrednjovjekovni drveni čamac (monoksil) dug oko 8 metara.

Najstariji premeti koji se čuvaju u Etnografskoj zbirci Muzeja Prigorja nastali su potkraj 19. st., dok većina pripada prvoj polovini 20. stoljeća, odnosno razdoblju između dva velika svjetska rata. Građa predindustrijskog i ranog industrijskog

razdoblja, koju je velikim dijelom Muzej dobio na poklon od brojnih darivatelja – lokalnih stanovnika, pruža uvid u svakodnevni život ruralnog stanovništva brežuljkastog Prigorja Medvednice i nizinskih predjela uz rijeku Savu. Brojnošću primjeraka ističe se cjelina tekstilnih predmeta koja dokumentira prijelaz od seljačkog prema građanskom odijevanju, a uz odjeću sadrži i posteljenu i posoblje, kao i zbirka pokućstva. Uz navedene predmete, osobito je zanimljiva i zbirka fotografija – na njima su, uz svakodnevne aktivnosti, dokumentirani i posebno značajni trenuci iz života stanovnika Prigorja, poput svadbi, sakramenta sv. Potvrde, hodočašća, pogreba.

U Povijesnoj je zbirci pohranjena građa vezana uz povijest Sesveta i Sesevskog prigorja koja ponajviše pripada razdoblju 19. i 20. stoljeća. Posebnu cjelinu s najvećom skupinom predmeta čini građa društva Hrvatski sokol Sesvete koja pruža uvid u početke sportskih aktivnosti na ovom području, a istovremeno omogućava tumačenje društvenih i političkih zbivanja u Sesvetama za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Uz to što svjedoči o značajnim povijesnim osobama, građa vezana uz istaknute obitelji (poput obitelji Weinberger, Peška i dr.) i pojedince s područja Sesveta i Sesevskog prigorja (npr. učitelj Đuro Popović, narodni heroji Marijan Badel i Slavko Stančir, narodni tribun Filip Lakuš i dr.) značajno doprinosi razumijevanju brojnih društvenih procesa koji su se na lokalnom području odvijali u razdobljima novije povijesti, poput onih koji se tiču gospodarstvenih aktivnosti i raznih oblika javnoga života. Ništa manje vrijedna dokumentacija je državnih institucija i ustanova iz vremena Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine

Jugoslavije na području Sesevetskog prigorja. Među malobrojnim starijim predmetima svakako valja istaknuti srednjovjekovni viteški mač iz 13. st. s ugraviranim križem – znakom Jeruzalemskog kraljevstva i simbolom križara.

Likovna je zbirka Muzeja Prigorja u najvećoj mjeri nastala kao posljedica kontinuirane izlagačke aktivnosti i običaja da umjetnici ustanovi koja je organizirala njihovu izložbu poklanjaju poneki od svojih radova. Tako je Muzej postao vlasnikom više od četiri stotine umjetničkih djela koja pripadaju suvremenom likovnom stvaralaštvu (od osamdesetih godina 20. stoljeća do danas) i raznim umjetničkim tehnikama – slikarstvu, skulpturi, grafici, crtežima ili kombiniranim tehnikama. Iako se zbirkom nastoji osigurati što je moguće bolji uvid u likovno stvaralaštvo na području Seseveta i Sesevetskog prigorja, u njezinu se sastavu nalaze i djela nekih od značajnijih suvremenih hrvatskih umjetnika sa šireg područja, uglavnom sjeverozapadne Hrvatske. Među zastupljenim imenima ističu se ona Milene Lah, Jadranke Fatur, Vere Dajht Kralj, Nede Grdinić, Vinka Fištera, Roberta Baće, Branka Kelčeca, Vladimira Polića, Zlatka Potočkog, Jure Kokeze, Vladimira Gudca, Eugena Kokota, Ive Friščića, Ivice Fištera, Josipa Generalića i drugih.

Godine 2017. povodom četrdesete obljetnice ustanova je izdala publikaciju pod nazivom „Spomenar Muzeja Prigorja“; zamišljeno kao zbirka sjećanja suradnika i posjetitelja, izdanje ne nudi analitički prikaz prošlosti ustanove, no njime je ipak načinjena svojevrсна rekapitulacija rada koja se najsazetije može izraziti u nekoliko brojaka – od 1977. do 2017. godine u Muzeju Prigorja inventirano je 6278

predmeta, održano je 358 izložaba i izdano je 245 izdanja. Iz priloženih brojaka moguće je donijeti zaključke o najvidljivijim aktivnostima Muzeja, koje uz stalno prikupljanje građe baštinskog značaja uključuju redovitu organizaciju izložaba i tiskanje njima pripadajućih pratećih izdanja. Povremenim izložbama iz fundusa Muzej prezentira građu iz postojećih muzejskih zbirki, a u suradnji s muzejskim i drugim javnim ustanovama i specijaliziranim stručnjacima realizira povremene izložbe i druge projekte kojima je cilj popularizacija kulturne baštine područja, ali i njezina stručna i znanstvena valorizacija. Nažalost, Muzej Prigorja nema stalni postav i to je jedan od njegovih temeljnih nedostataka, kako zbog zakonski definiranih obaveza muzejskih ustanova, tako i s obzirom na zajednicu u kojoj djeluje.

U viziji Muzeja Prigorja (*Muzej Prigorja otvoreno je i prijateljsko mjesto koje u suradnji sa zajednicom njeguje poštovanje i ljubav prema lokalnom nasljeđu kao trajnom izvoru nadahnuća*), sadržan je temeljni odnos prema sadašnjosti i budućnosti Muzeja, proizašao iz njegove povijesti. Iz bogate povijesti odnosa suradnje sa zajednicom, istakli bismo iznimno kvalitetne odnose s gotovo svim vrtićima, te osnovnim i srednjim školama s područja gradske četvrti Sesevete, a za ovu priliku izdvojili bismo tek nekoliko podataka o dugogodišnjim vezama s Gimnazijom Sesevete. Suradnja na raznim programima s ovom je ustanovom započela još u vrijeme kad je njezin naziv bio Srednja škola Sesevete; najčešće se ona sastojala u pružanju stručne pomoći učenicima pri njihovim istraživačkim projektima vezanim uz povijest i tradiciju Seseveta i Sesevetskog prigorja. U godišnjim izvještajima Muzeja Prigorja

ostali su tako zabilježeni učenički projekti *Sesvete u srednjem vijeku*, Đuro Popović. *Vugrovečki učitelj 1833-1903*, *Plemićke obitelji i plemićke ličnosti na području Sesveta*, *Tradicijska odjeća Sesvetskog prigorja između dvaju svjetskih ratova*, *Povijest tvornice Badel*, *Mesna industrija Sljeme od 1974. do 1986. godine* i drugi čijoj je realizaciji i Muzej Prigorja imao sreću dati svoj mali doprinos osiguravanjem podataka kojima raspolaže. Sudjelovanje učenika Gimnazije u pedagoškim programima Muzeja najuobičajeniji je i najčešći oblik suradnje između dvije ustanove koji se, zahvaljujući interesu profesora, odvija redovito i, nadamo se, na obostrano zadovoljstvo.

Jedan od najdragocjenijih primjera suradnje započeo je tijekom 2017. godine, kada je u Muzeju Prigorja realizirana izložba „Misno ruho župne crkve sv. Franje Ksaverskog u Vugrovcu“ kojom je javnosti predstavljena bogata zbirka crkvenog tekstila iz Vugrovca. Jedna od zadnjih organiziranih grupa posjetitelja na izložbu je stigla iz Gimnazije Sesvete. Atraktivnost izložene građe, ali i njezin značaj za kulturnu prošlost Sesveta, ostavili su dubok dojam na mlade posjetitelje koji su ovdje stečeno znanje proširili obilaskom Zagrebačke katedrale i njezine riznice. Na temelju upoznatog materijala učenici su izradili svoje likovne radove koje je Gimnazija Sesvete u svom prostoru izložila pod nazivom „Zlatne niti od Sesveta do Prvostolnice“. U međuvremenu, 2018. godine izložba „Misno ruho župne crkve sv. Franje Ksaverskog u Vugrovcu“ preseljena je u Domitrovićevu kulu na zagrebačkom Kaptolu, a zahvaljujući suradnji Muzeja Prigorja, Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije i Gimnazije Sesvete, nakon nje je u istom prostoru

održana i izložba „Zlatne niti od Sesveta do Prvostolnice“. Tako je jedan od programa Muzeja Prigorja doživio epilog kojem se na početku realizacije nitko nije nadao, a koji je na najljepši način potvrdio snagu i značaj baštine, kao i sklonost mlađih generacija da je prigrlje kao izvor inspiracije i dio svoga identiteta.

Nastavljajući suradnju, godine 2019. u ulaznom je prostoru Gimnazije uz Međunarodni dan obitelji i Međunarodni dan muzeja postavljena izložba „Zakaj Prigorci voze ladice?“ koju je Muzej Prigorja realizirao 2017. godine u suradnji s Parkom prirode Medvednica, a čija su tema svadbeni običaji Sesvetskog prigorja. Jedan od zadnjih susreta dogodio se u Muzeju potkraj svibnja kada su učenici Gimnazije došli razgledati gostujuću geološku izložbu „Miocen sjeverne Hrvatske“ Hrvatskog prirodoslovnog muzeja. Stručno vodstvo jednog od troje autora izložbe, dr.sc. Davora Vrsaljka, potaklo je interes učenika i profesora pa je dogovoreno i održavanje terenske radionice početkom sljedeće školske godine na području Kašine i Planine Gornje i Donje. S nestrpljenjem se očekuje realizacija radionica i potraga za fosilima na mjestima na kojima su nastajali pod pradavnim morem!

Muzej Prigorja u svojoj dokumentaciji čuva brojne podatke o suradnji s odgojno – obrazovnim ustanovama s područja Sesveta, no njihov je obim prevelik za samo jedan članak. S obzirom na značaj koji baština ima, raznolikost tema koje su dio kulturnog identiteta i uz to vezanih programa koji su realizirani i koje je moguće osmisliti, uvjereni smo da će se spomenuta dokumentacija i u budućnosti puniti vrijednim primjerima koji uvijek iznova svjedoče o zajedničkom trudu i

zajedničkoj želji da nam povijest bude što je moguće razumljivija, a precizno što je moguće bliži.

Morena Želle

Domovinski odgoj – škola u muzeju

Muzej Domovinskog rata Karlovac – Turanj otvoren je 5. srpnja 2019. godine u staroj austrijskoj vojarni udaljenoj otprilike četiri kilometra od središta Karlovca, smješten uz državnu prometnicu Karlovac – Plitvice. U zgradi koju su branitelji nazivali „Hotel California“ uređen je muzejski prostor. Projekt rekonstrukcije zgrade povjeren je arhitekticama Vlasta Lendler Adamec i Tatjana Basar koje su kombinirale zahtjeve suvremene muzeologije i arhitekture. Unutarnji prostor zgrade na tri etaže organiziran je tako da povezuje sve muzejske sadržaje. U prizemlju zgrade uređena je Spomen soba karlovačkim braniteljima Domovinskog rata, suvenirnica i kafić. Stalna izložba Karlovac 1991. – 1995. postavljena je na prvom katu. Na zadnjoj etaži, u potkrovlju, smještena je višenamjenska dvorana, knjižnica i čitaonica te uredski prostori.

Muzejski sadržaji usmjereni su velikim dijelom na edukaciju učenika osnovnih i srednjih škola te studenata koji u Muzeju mogu učiti o Domovinskom ratu na području Karlovca i Karlovačke županije te istraživati povijest nastanka suvremene hrvatske države. Muzejski su sadržaji namijenjeni i svima drugima koji žele saznati više o Domovinskom ratu i odati počast hrabrim braniteljima Turnja i Karlovca.

Muzejski pedagog Karlo Mandić autor je i voditelj programa *Domovinski odgoj – škola u muzeju* osmišljenog u

suradnji s Karlovačkom županijom, Gradom Karlovcem te osnovnim i srednjim školama s područja Karlovca i Karlovačke županije. Ciljane su skupine učenici četvrtih i osmih razreda osnovne škole, drugih razreda srednjih strukovnih škola te četvrtih razreda gimnazija s područja Karlovca i Karlovačke županije. Četvrti razredi osnovne škole prema nastavnom planu i programu iz predmeta Priroda i društvo uče o simbolima Republike Hrvatske, Domovinskom ratu, Republici Hrvatskoj u Europskoj uniji, itd. Osmi razredi iz predmeta Povijest na kraju nastavne godine uče o Domovinskom ratu na nacionalnoj razini. Tako je i u drugom razredu srednjih strukovnih škola te u četvrtim razredima gimnazije. U programu koreliraju nastavni predmeti Priroda i društvo, Povijest, Geografija te Hrvatski jezik. Ciljevi programa vezani su za osnovne podatke o Republici Hrvatskoj (državni simboli, višestranački parlamentarni izbori, proglašenje samostalnosti, pojam Domovinskog rata, pobjeda u Domovinskom ratu i sl.). Učenici mogu steći znanja o zbivanjima na području Karlovca i Karlovačke županije od 1990. do 1995. godine. Mogu razumjeti probleme civilnog stanovništva u pokušaju organizacije normalnog života jer je prostor Turnja bio prva linija obrane Karlovca.

Učenici provode dva školska sata u obilasku Muzeja Domovinskog rata Karlovac – Turanj. Obilazak se sastoji od uvodnog predavanja na temu „Karlovac u Domovinskom ratu 1991. – 1995.“ u kojem se upoznaju sa zbivanjima na karlovačkom bojištu i s procesom stvaranja samostalne i suverene Republike Hrvatske te sa životima branitelja i civila koji su na različite načine dali svoj doprinos u tim procesima.

Drugi dio posjeta odnosi se na razgledavanje unutarnjeg i vanjskog dijela stalnog postava. Uz stručnu pratnju kustosa i muzejskog pedagoga učenici mogu istraživati, razgovarati i samostalno učiti. Kustos i muzejski pedagog približit će im priče koje donose muzejski predmeti i senzibilizirati ih za posjećivanje muzeja i kulturnih institucija općenito.

Sudjelovanje učenika uvjetovano je školskim kurikulumom, a posjet muzeju nadovezuje se na nastavni plan i program pa je cijena od 15 kuna po učeniku odabrana kako bi se osigurala maksimalna dolaznost i sudjelovanje. Učenici osnovnih škola s područja Karlovca imaju i organizirani prijevoz.

Učenici drugih hrvatskih županija također mogu posjetiti Muzej i razgledati muzejski postav uz stručno vodstvo, ali njima nije organizirano uvodno predavanje. Njihov razgled unutarnjeg i vanjskog postava uz stručno vodstvo traje od 45 do 60 minuta. Iznimka su sve slavonske županije koje dolaze u organizaciji Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar i Gradskog muzeja Karlovac. Na taj način u Karlovac dolazi oko pet tisuća učenika osmih razreda osnovnih škola. Za njih je program jednak kao i za učenike s područja Karlovca i Karlovačke županije. Osim Muzeja Domovinskog rata Karlovac – Turanj obilaze i Stari grad Dubovac, Gradski muzej Karlovac i Aquatiku – slatkodvodni akvarij Karlovac.

Natalija Jadrić

Mario Levi, *Istanbul je bio bajka, Fraktura, Zagreb, 2016.*

Roman *Istanbul je bio bajka* napisao je Mario Levi, turski književnik židovskog porijekla, a djelo je prevedeno na više od dvadeset jezika, pa je njegov autor izašao iz regionalnih književnih okvira i kritičari ističu da je time postao „nezaobilazno ime na književnoj karti svijeta“. Mario Levi, rođen 1957. u Istanbulu, diplomirao je 1975. Saint Michel High School, a 1980. francuski jezik i književnost na Sveučilištu u Istanbulu na Odjelu za književnost – francusku književnost i jezik. Prvi radovi objavljeni su mu u novinama *Salom*. Zatim objavljuje svoje članke u publikacijama kao što su *Cumhuriyet*, *Studyo Imge*, *Milliyet Sanat Gosteri*, *Argos*, *Gergedan* i *Varlik*. Njegova je prva objavljena knjiga *Jacques Brel: usamljeni čovjek* (1986), a to je ustvari verzija njegovog sveučilišnog diplomskog rada. Prvu zbirku kratkih priča *Ne moći otići u grad* napisao je 1990. kao djelomičnu autobiografiju na temelju sjećanja iz djetinjstva i za nju je dobio prestižnu tursku nagradu *Haldun Taner za priču*. Godinu nakon svoje druge zbirke priča *Madame Floridis se možda neće vratiti* (1991.) objavio je svoj prvi roman *Naša najbolja ljubavna priča* (1992.), dok mu je roman *Istanbul je bio bajka (Istanbul Bir Masaldi)* tiskan godine 1999. Za taj roman je Levi dobio nagradu *Yunus Nadi*, a uz dvadeset turskih izdanja ova knjiga je u prijevodima objavljena u više od petnaest zemalja. Nakon toga objavio je još romane *Lunapark je zatvoren* (2005.), *Gdje ste bili dok se smrkavalo* (2009.), *Fotografije Istanbula u meni* (2010.) i *Napravio sam patišpanju* (2013.). Uz spisateljsku karijeru Mario Levi bavi se novinarstvom, te predaje na Sveučilištu Yeditepe.

Kod nas je roman *Istanbul je bio bajka* izašao 2016. u izdanju nakladnika *Fraktura*, s turskog ga je preveo Enver Ibrahimkadić, a već svojim naslovom ovo opsežno djelo izazvalo je zanimanje čitatelja. Mnogi upravo zbog privlačnog naslova *Istanbul je bio bajka* traže ovu knjigu. Sam pisac u svojevrsnom predgovoru kaže da je imao potrebu u ovom „svojem rukopisu“ i to „na svom jeziku“ ispričati životnu priču „svog nasljeđa“, a na samom početku knjige je u posveta „svome djedu“ te kasnije Levi ističe da je to „njegova priča o Istanbulu“. Kao što se po samom naslovu ovog romana od preko 650 stranica vidi - u središtu ovog opsežnog romana je život u Istanbulu, gradu na razmeđu Europe i Azije, koje povezuje Bospor, pa se navode poznati dijelovi ovog najvećeg grada u Turskoj, opisane su pojedine njegove četvrti gdje žive likovi koji se spominju i kreću po ulicama Istanbula. Na primjer spominje se Bejoglu (kod Zlatnog roga) kvart u kojem se odvija umjetnički život grada, pa odjeća Aškenaza (*Ažkenazi ili Eškenazi su Židovi čiji preci potječu iz sjeverne, srednje i istočne Europe, u židovskim vrelima iz XI stoljeća ime za Nijemce, potom za Židove u Njemačkoj, a od XIV stoljeća ime za Židove u srednjoj, sjevernoj i istočnoj Europi, pa se od Sefarda čiji su preci iz Španjolske i Portugala protjerani 1492. godine razlikuju po običajima i uporabom jidiša, izgovorom hebrejskog jezika*) u Istanbulu, a uz odjeću i nakit koji su nosile žene, zatim običaji – na primjer jela za večeru na Pesah (Pesah je najveći židovski blagdan, slavi se sloboda, uspomena na bijeg iz egipatskog ropstva, a kuća mora biti očišćena, pripremljena za proslavu, kada je svečana seder večera po određenom redosljedu) koji se pamte

i naročito je važan taj dan kada se događa nešto posebno značajno u životu pojedinog lika. Tu se odvijaju njihovi životni putevi, često tragične ljubavi, zanimljive sudbine, a uvijek je prisutna potraga za boljim životom. Tako njegovi stanovnici imaju i sreću i nesreću da svoj život vežu za Istanbul - povijest, sadašnjost i budućnost ovog osebujnog grada. S nostalgijom se oni koji odlaze sjećaju svog djetinjstva, mladosti, roditelja, običaja, blagdana, najčešće Pesaha u obiteljskom domu. U središtu je grad Istanbul iz kojeg svi likovi odlaze ili se na kraju vraćaju. Pisac nam pripovijeda povijest osoba koje čine jednu širu obitelj ili osoba koje su na bilo koji način međusobno povezane. Ova obiteljska saga, pripovijedanje o Židovima iz Istanbula i to Sefardima, zatim Levantinosima (Židovima iz Grčke) i Aškenazima - počinje oko 1920. godine i proteže se kroz razdoblje Drugoga svjetskog rata sve do druge polovine 20. stoljeća. Taj raskošni roman pripovijeda o seobama Židova iz Istanbula, koji pod različiti okolnostima napuštaju svoj voljeni grad. U romanu je prikazan svojevrsni mozaik različitih likova. Priče su to o njihovim odlascima i nostalgичnim sjećanjima na Istanbul, o ljubavnim zapletima, svađama i opraštanjima koja su se odvijala u velikim židovskim obiteljima, čiji su članovi smisao i bolji život pokušavali naći u raznim europskim gradovima i u njihovoj potrazi za novom domovinom u kojoj će konačno pronaći smirenje. Pravi junak romana zapravo je Istanbul, grad koji kroji živote svojih stanovnika čak i kad oni igrom slučaja završe na tko zna kojim dijelovima svijeta. Uzevši Istanbul za ishodište i žarišnu točku svojega najpoznatijeg romana, Mario Levi pripovijeda o nostalgичnom svijetu

njegovih ulica, kuća, otoka, kao i o mikrosvjetovima svojih junaka koje sudbina izaziva na različite, često tragične načine. To je i svojevrsna potraga za vremenom kojeg više nema, jer priča je to o dobu koje je nestalo.

Roman počinje s predstavljanjem likova koji se spominju u knjizi, pa je tu podnaslov „Tko je kod koga i zbog koga ostao ...?“ Na samom početku popis je likova, kao da se radi o dramskom djelu. Nabrojen je veliki broj tih „glavnih“ likova koji će se spominjati a neki od tih su: Olga, madame Roza, madame Estreya, gospodin Muhittin, Eva, zatim su tu Rozi, Berti, gospođa Idžila, monsieur Robert, pa dalje Mozes, madamme Perla, Avram, Lena, monsieur Jacques i mnogi drugi – ukupno njih 48. Uz navedena njihova imena također su u najkraćim crtama - s nekoliko rečenica opisana sva ta lica o kojima će u toj opsežnoj knjizi više ili manje biti riječi. Uz glavne njihove karakteristike često su opisane glavne crte njihovog životnog puta. Tako čitajući ovo opsežno djelo imamo potrebu da se više puta vraćamo na početak kako bismo potražili kratki opis nekog navedenog lika, podsjetili se na njega i na ono što je o njemu napisano u tom uvodu.

Prvi dio knjige nosi naslov „Bajke i sjećanja“, onda slijede podnaslovi dvaju poglavlja „Estreyina zvijezda“ i „Urar iz Odeše“. U prvom se na jednom mjestu kaže „Vrata su se jedanput zatvorila i životi više nisu isti životi“ (str. 48.) dok drugo poglavlje počinje slijedećom rečenicom „Po koji ovo put želim ispričati i s nekime podijeliti to da poneke ljubavi nikada ne prestaju, da – poput onih veza što se nastavljaju i nakon smrti - unatoč rastancima nastavljaju se prigušeno i nijemo živjeti

negdje u nekom kutku života; da pojedine riječi, slike, predmeti na onom drugom putu svakim danom sve više poprimaju svoj smisao i, povrh svega, svoju održivost?“ (str. 51.). U slijedećem poglavlju „Alesandrija je bajka“ pisac progovarajući o nekim životnim istinama kaže „No tamo je bilo tako mnogo ljudi koji nisu posjedovali mjerilo nekakvog istinskog uspjeha, koji su osjećali potrebu za neuspjehom drugih kako bi prekrili vlastiti neuspjeh.“ (str. 58.). I dalje u knjizi nalazimo mnogo životnih mudrosti, rečeno je puno toga o problemima i općenito o životu – kao na primjer „Zar svi mi, u većoj ili manjoj mjeri, nemamo potrebu da pobjegnemo u određene životne uspjehe čak iako ti uspjesi možda nemaju neke osobite važnosti za druge?“ (str. 122.).

Najveći broj likova su rođeni u Istanbulu, život provode u Istanbulu, kreću se poznatim dijelovima grada, tako i čitatelj upoznaje nazive ulica Istanbula. Likovi stanuju ili rade u određenom kvartu, zajedno s njima smo u njihovim kućama, ponekad vidimo njihove sobe, namještaj i predmete kojima su okruženi, opisuju se zvukovi oko njih ili glazba koju slušaju u kazalištu, pa se i nama čini da se krećemo po Istanbulu. A svi ti likovi za Istanbul su vezani bilo rodbinski, školovanjem, boravkom, a odlazeći iz tog grada sjećaju ga se s nostalgijom i planiraju povratak, no nekima se ta želja ostvari a nekima ne. Puni nade i očekivanja odlaze u London, Pariz, Beč, Cambridge, Havanu, Izrael i tamo se dalje odvijaju njihove više ili manje sretne životne sudbine, ali oni se bilo u mislima ili stvarno često vraćaju u Istanbul.

Pisac više puta kaže da prelistava stare albume, jer na taj način slikovito i bolje

opisuje svoje likove. Slijede priče o različitim ljudima, to su „razbijeni komadići života“ njihova života. Levi otvara mnoga „zatvorena vrata“ a onda kaže da svaka „kuća ima svoje tajne“ i saznajemo razne čudne situacije „avanture junaka naših priča i ljudi koji su nepovratno propustili određene trenutke“ u životu. U nekim trenucima života ovih likova svatko će prepoznati i svoj život, a naročito kada pisac na jednom mjestu kaže da nakon određene točke čovjek uspijeva naučiti kako nositi „svoje udaljenosti“ kao i kako se nositi s „promašenim“ realnostima koje ga okrznu i prođu pored njega. Upoznaje nas s nasljeđem, prošlošću i neobičnim događajima i tajnama iz života osoba o kojima piše, a tu su i „zabranjene osobe“ koje svaka obitelj želi „podalje“. Iz sjećanja izranjaju i mnogi „tako zvani zaboravljivi“ događaji, koji izazivaju nelagodu i o kojima se nerado govori u obitelji ili u tom istanbulskom okruženju ali su i oni dio njegovih priča i ujedno dio velikog i šarolikog istanbulskog mozaika. Zajedno s piscem otkrivamo neočekivane trenutke nečijeg života, njihove uspjehe i poraze, osamljenost, bolesti, propale brakove, nezahvalnu djecu. Ulazimo u nepoznate svjetove njegovih brojnih likova, saznajemo o čemu su maštali, čemu su se radovali i nadali. Ponovo osjećamo toplinu kuća kojih više nema, a kuće postoje ali nema onih koji su tu živjeli sa svojim sudbinama i obiteljskim pričama. Posebnu ulogu tu imaju mirisi, vraćaju nas u razne „kućne ceremonije“ i bude sjećanja na različite događaje ili blagdane, posebne trenutke koje pamtimo. Zatim su tu i poznati okusi, na primjer okus čaja koji vraća sjećanja i opet je to „potraga“ na neki način - za davno „izgubljenim vremenom kojeg više

nema.“ Iako zahtjeva određeni napor kod pažljivog čitatelja sve su to mali dijamanti iz davnih vremena i prostora kojeg prepoznajemo ili tek upoznajemo. Ponekad je sve to imaginarni svijet, možda prekrasan samo u njegovoj fantaziji ali postaje dio života grada koji živi još samo u njegovoj bajkovitoj priči o Istanbulu.

Kritika je o romanu *Istanbul je bio bajka* rekla:

„Napokon jedan pravi roman“ - Attila Ilhn

„Istanbul je bio bajka djelo je u kojem je prošlost prikazana kao da je promatra teleskopom, a raskoš izričaja i prizmatične priče asociraju na suvremenu baštinu modernizma“ – Tazio Koeb (Times Literary Supplement)

„U svojoj, katkada i lirskoj potrazi za izgubljenim vremenom Mario Levi napisao je roman koji vas zaokuplja i koji vrijedi pročitati.“ - David Cooper (New York Journal of Books)

Narcisa Potežica

Od knjige do oblaka – Informacijsko-medijski odgoj i obrazovanje učenika Ruža Jozić i Alta Pavin Banović, Alfa, Biblioteka Scientiae et artes, Zagreb, 2019. (260 str. i QR kod - digitalna poveznica za nastavne pripreme)

Knjiga *Od knjige do oblaka* autorica Ruže Jozić i Alte Pavin Banović posvećena je prije svega radu školskog knjižničara u ostvarivanju informacijsko-medijskog odgoja i obrazovanja, ali u njoj će mnogi nastavnici, a posebice nastavnici povijesti naći pregršt korisnih uputa, postupaka i mogućnosti rada koji se mogu implementirati u nastavi povijesti. Posebnost i

korisnost ovog priručnika je i u QR kodu, u oblaku, u kojem su spremljeni svi obrasci nastavnih priprema u tablicama koje se mogu pregledavati, preuzeti i prilagođavati nastavnim priprema ili aktivnostima koje planiramo raditi s učenicima i na satovima nastave povijesti.

Sadržajno priručnik je strukturiran u tri dijela. Prvi uvodni dio sadrži poglavlja: *Uključenost knjižničara u školski kurikulum - planiranje rada, Kvalitetan rad školske knjižnice i Knjižnično-informacijski i medijski odgoj i obrazovanje (KIMOO)*. U ovom uvodnom dijelu autorice opisuju planiranje i programiranje rada školskog knjižničara u kojem nastavnici mogu pronalaziti poveznice sa svojim predmetom i svim dokumentima koje pripremaju knjižničari, uz pomoć i u suradnji sa nastavnicima, a vrlo detaljno se razmatra izrada, značenje i uključenost školskog knjižničara u školski kurikulum i uopće vrlo važna i nezaobilazna uloga školskog knjižničara. Poruka autorica školskim knjižničarima je da oni budu mjera za kvalitetu i, naravno, navode kompetencije školskog knjižničara potrebne za kvalitetan rad školske knjižnice; a neke su slične i kompatibilne kompetencijama koje bi trebale imati nastavnici povijesti. Ovdje bih izdvojila kompetenciju suradnje koja prema autoricama obuhvaća: *dobru komunikaciju s kolegama i upravom škole, otvorenost suradnji s drugim nastavnicima, sklonost timskom radu, spremnost prihvaćanja zadataka i izvan redovnog posla, ako se za to ukaže potreba, spremnost na suradnju i rad u županijskom stručnom vijeću i stručnim udrugama*.

Razmatraju se i pokazatelji uspješnosti i kvalitete u radu školske knjižnice kao što su: ugodan prostor, kulturne aktivnosti, nabava knjižnične građe, rad s učenicima;

daju savjeti za poboljšanje kvalitete rada. Treba primijetiti da bi neki od pokazatelja mogli biti i pokazatelji kvalitete rada nastavnika uopće, posebice nastavnika povijesti. U trećoj se cjelini uvodnog dijela, pod naslovom *Knjižno-informacijski i medijski odgoj i obrazovanje (KIMOO)*, definira, objašnjava i razmatra upravo taj aspekt djelovanja školskog knjižničara kao jedan od najnovijih pristupa kroz istraživačku nastavu i primjenu i upotrebu suvremenih digitalnih online alata i informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Daju se preporuke za planiranje nastavnog sata pomoću različitih alata i njihovi opisi; primjerice *live chat* alati i *chat* sobe, alati za kreiranje vremenskog prikaza, alati za kvizove, alati za kreiranje infografike, alati za interaktivno izrađivanje knjiga, slajdova, videa. Mnogi od ovih alata i njihove inačice poznati su nastavnicima povijesti koji ih također mogu koristiti u nastavi i na taj način kroz suradnju sa školskim knjižničarima razvijati medijsku pismenost kod učenika.

U središnjem dijelu priručnika; kao njegova posebnost autorice predlažu teme i sadržaje za provedbu nastavnih sati iz područja KIMOO-a u svim razredima srednje škole, s detaljnom metodološkom razradom svih didaktičkih elemenata nastavne pripreme: od cilja sata, ishoda učenja, nastavnih oblika, metoda, sredstva i pomagala, prikazuju tijek sata i evaluaciju. Ovaj dio priručnika iznimno je koristan za nastavnike jer im može koristiti na razne načine, npr. kao polazište u osmišljavanju nastave i korelacija s različitim predmetima, a nastava se može odvijati u suradnji s školskim knjižničarom i u prostoru školske knjižnice. Autorice nude nastavne pripreme u obliku tablica za svaki

razred srednje škole. Iste pripreme nalaze se i na QR kodu u digitalnom obliku; pa se kao takve mogu mijenjati, prilagođavati i koristiti u nastavi drugih predmeta, posebice u nastavi povijesti. Nastavnici povijesti mogu i pregledavajući pripreme dobiti i niz zanimljivih ideja za aktivnosti u nastavi povijesti. Polazište svih prijedloga nastavnih priprema je istraživačka nastava osuvremenjena korištenjem digitalnih alata.

Za prvi razred srednje škole autorice nude kroz nastavne pripreme teme u kojima se učenici upoznaju sa radom srednjoškolske knjižnice, kako mogu koristiti referentnu građu za učenje, upoznaju sadržaj i načine korištenja tiskane i digitalne referentne zbirke, medije i njihovu ulogu u nastavi i učenju, utjecaj medija na djecu i mlade, predstavljanje znanja na plakatu i plakati u nastavi su teme kojima se bave. U jednom nastavnoj pripremi *Predstavljanje znanja na plakatu* nude se učenicima i pravila za izradu plakata za nastavu i rad u skupinama sa razrađenim zadacima izrade plakata i u digitalnom obliku prezentacija o izradi plakata. Vjerujem da će se u ovom dijelu mnogi nastavnici potruditi oko češće i bliskije suradnje sa školskim knjižničarom i iskoristiti barem neke od strategija za izradu dobrog plakata, primjerice vezanog uz nastavu povijesti.

U drugom razredu srednje škole autorice kroz nastavne pripreme još više postaju interesantne nastavnicima povijesti. Teme kao što su *Časopisi kao izvor informacija - periodika u školskoj knjižnici*, *Knjižnični katalozi - izvori znanja* i *Knjižni katalozi i online katalozi knjižnica* svakako su povezane sa nastavom povijesti u smislu da korištenje raznovrsnih izvora kroz nastavu povijesti produbljuje i proširuje učenička

znanja, nastavnicima štedi vrijeme te učenike nije potrebno poučavati gdje i kako će naći te pretraživati i koristiti izvore podataka, već ih samo treba uputiti ili podsjetiti na konkretne kataloge ili mrežne stranice.

Prema ponuđenim nastavnim pripremama osim što će učenici naučiti prepoznavati, razlikovati stručne od znanstvenih časopisa i članke, naučiti navoditi bibliografske podatke za članke i časopise; autorice nude i *Vježbe za pisanje sažetaka na temelju zadanog teksta*. Svaki nastavnik, a posebno nastavnik hrvatskog jezika ili povijesti može iskoristiti ove vježbe za poučavanja pisanja sažetka kao temeljne vještine za nastavu ovih nastavnih predmeta. U drugom razredu školski knjižničari prema ponuđenim nastavnim priprema poučavaju učenike izradi referata, samostalnom istraživanju teme i izradi prezentacija. Autorice daju popis pravila, savjeta, ali i opasnosti koje se mogu javiti kod izrade multimedijalne prezentacije. Većina nastavnih priprema se temelji na istraživačkoj nastavi, na praktičnom radu u skupinama, za koje su detaljno izrađeni zadatci.

Tijekom trećeg razreda školski knjižničari se mogu baviti medijima, razvijati kod učenika kritički stav prema medijima i sposobnost prepoznavanje pozitivnih i negativnih strana medijskih tema kroz nastavne teme: *Mladi i mediji – utjecaj medijskih poruka na mlade*, *Časopisi kao izvor informacija - e časopisi*, *Društvene mreže - prednosti i nedostaci*, *Web 2.0 alati i društvene mreže*, *Netiquette bonton na internetu i elektronička komunikacija*, *Izvori informacija na internetu - elektronički referentni izvori*. Osim gotovih i detaljno razrađenih priprema na navedene teme,

nastavnici mogu naći i zanimljivu tablicu pod nazivom „Medijski vremeplov“, zadatke za skupine u kojima učenici istražuju i korak po korak analiziraju i pišu sažetak članka iz nekog časopisa, koriste se i pretražuju portale znanstvenih časopisa i brojne druge aktivnosti iskoristive i u nastavi povijesti. Zanimljiv je prilog o prednostima i opasnostima interneta, u kojem se navode pojmovi i njihove definicije: catfishing, cyber, trolling i drugi. U ovom dijelu mogu se dobro iskoristiti za predmetnu nastavu ili satove razrednih odjela i „Pravila lijepog ponašanja na društvenim mrežama“, s kojima je vrlo važno upoznati učenike. Učenici će biti detaljno poučavani o izradi plakata/postera koje itekako nastavnici koriste u predmetnoj nastavi. Objavljen je i zanimljiv letak Hrvatskog knjižničarskog društva pod naslovom *Kako prepoznati lažne vijesti*, preko kojeg se učenici mogu poučavati u kritičkom vrednovanju informacija i izvora, provjeru vjerodostojnosti informacija i izvora posebice sa interneta. U ovom dijelu učenici se poučavaju izradi samostalnog istraživačkog rada – seminarskog rada: istraživanju izvora za određenu temu, samostalno oblikovanje rada i kompozicije rada i na kraju izrade seminarskog rada. U kontekstu suvremenih predmetnih kurikula, gdje se u nekima od njih traži tijekom poučavanja da učenici izrade samostalni istraživački rad, ovaj dio je posebno koristan, primjerice, i nastavnici geografije. Autorice nude razrađene korake za izradu rada, u posebno kreiranoj i zanimljivoj tablici, primjere strukture istraživačkog rada, savjete za istraživanje i izvore korisnih informacija.

Tijekom četvrtog razreda autorice kroz nastavne pripreme poučavaju učenike o

autorima i autorskim pravima, citiranju literature, rječnicima kao izvorima informacija. U temi *Kako komuniciramo? - pisana komunikacija :zamolba, životopis, e-pošta* koju smatram posebno vrijednom učenici će i praktično biti poučeni u pisanju zamolbe za posao i životopisa. U nastavnoj pripremi na temu: *Citiranje literature*, autorice nude zanimljive radne listiće pomoću kojih učenici mogu uvježbavati pravilno citiranje, parafraziranje i navođenje popisa literature kao bi poštivali autorska prava, što je važno i u nastavi povijesti. Izuzetnu vrijednost za učenike ima i poučavanje o pisanju različitih vrsta zamolbi i životopisa, a neke od ponuđenih aktivnosti predmetni nastavnici mogu provesti i na satovima razrednih odjeljenja. Ovdje bih izdvojila tablicu za ocjenu elemenata kvalitete pisanih oblika komunikacije i pet navedenih elemenata komunikacijske poruke: jasna, sažeta, uljudna, pravodobna i potpuna.

U završnom dijelu, posebno bih istaknula zanimljivu tablicu pod naslovom *Taksonomija misaonih procesa* koja može pomoći ne samo knjižničaru u oblikovanju ishoda učenja, nego i nastavnicima povijesti. Nastavnicima mogu pomoći i savjeti za rad učenika u malim skupinama; jer će ovaj oblik rada biti sveprisutan i u nastavi temeljenoj na novim kurikulima. I na kraju, knjiga je obogaćena popisom literature i izvora, korištenih mrežnih stranica i životopisom autorica. Meni je osobno bilo iznimno zadovoljstvo čitati ovu knjigu i napisati ovaj prikaz jer surađujući s autoricom Ružom Jozić, školskom knjižničarkom, mnoge stvari iz ove knjige već primjenjujemo u našoj školi. Knjiga *Od knjige do oblaka* i njezin QR kod trebao bi biti sastavni dio metodičkog

obrazovanja svih nastavnika. Vjerujem da će nakon ovog prikaza mnogi nastavnici, posebice nastavnici povijesti, uvrstiti ovu knjigu ne samo u vlastiti popis pročitane metodičke literature nego je praktično primjenjivati i nadograđivati u suradnji sa svojim školskim knjižničarom.

Suzana Pešorda

Dražen Lalić, *Nogomet i politika. Povijest i suvremenost međuodnosa u Hrvatskoj*, Zaprešić: Fraktura 2018., 445 str.

Jedan od poznatijih hrvatskih sociologa, Dražen Lalić, rođeni Makaranin, nakon uspješnice *Torcida iznutra* iz 1993. godine i *Split kontra Splita* iz 2003. dovršio je 2017. godine još jednu knjigu u kojoj je pokušao u međuodnos dovesti politiku i najvažniju sporednu stvar na svijetu, nogomet. Neosporno je kako taj međuodnos postoji, no autor ga u ovoj knjizi analizira na veoma temeljit način, koji prosječnom promatraču nije na prvi pogled očit, a posebno je bogatstvo u tome što analiza dolazi iz očiju sociologa, sveučilišnog profesora. Tu činjenicu autor često ističe kako bi do znanja dao da nije riječ o povijesnom pregledu u pravom smislu te riječi. Autor je, može se reći spojio svoja tri interesna područja, odnosno tri ljubavi, u jednu povezanu cjelinu. To su politika, nogomet i promatranje društva s gledišta sociologa.

Knjiga se sastoji od uvoda, koji nosi naslov *Kud plovi ovaj brod*, poglavlja *Osnovna teorija i fenomenologija međuodnosa nogometa i politike*, *Povijest međuodnosa nogometa i politike u Hrvatskoj*, *Međuodnos nogometa i politike u suvremenoj Hrvatskoj (od 2000. do 2017.)*, te zaključka naslova

Nogomet kao metafora politike. Ta su poglavlja podijeljena na mnoštvo podnaslova te nema smisla svakoga pojedinačno navoditi već će se u nastavku izdvojiti pojedini koji su posebno zanimljivi. Uz tekst se u odvojenom dijelu knjige nalazi i mnogo fotografija, bilo iz arhive autora, bilo iz nekih drugih izvora koje prikazuju osobe ili događaje koji su u neposrednoj vezi s tekстом, primjerice Davora Šukera, Joesa Šimunića ili navijačke grupacije te događaje poput maksimirskih nereda ili kukastog križa na poljudskom travnjaku.

U uvodnom dijelu nazvanom prema poznatim stihovima pjesme Radojke Šverko autor izlaže svoje ciljeve te glavna istraživačka pitanja na koja će nastojati ponuditi odgovor, ali i daje odgovor na to što ga je potaklo da se primi nimalo jednostavnog zadatka pisanja knjige s ovom tematikom. Također, naslov uvoda može se protumačiti i na drugi način ukoliko znamo da se odnosi na jedan događaj iz perspektive sociologa nezaobilazan u analizi političkih događaja iz prošlosti. Naime, pripadnici navijačke grupe *Torcida* gurnuli su u more nekoliko automobila beogradskih registarskih oznaka 1970. godine nakon odluke da se utakmica Hajduka i Beograda registrira rezultatom 3:0 za gostujuću momčad. Ovaj je događaj detaljnije obrađen u drugom poglavlju knjige. Kud plovi ovaj brod čitatelji će vidjeti već u posveti knjige jer je, naime, ona posvećena istaknutim pripadnicima navijačke grupe splitskog Hajduka, Pavlu Grubišiću Čabi i Žanu Ojdaniću. Iz te posvete daje se naslutiti u kakvom će tonu knjiga biti pisana što bi neke čitatelje moglo i odvratiti od knjige. „Je li intenzivna povezanost između nogometa i politike kod nas izrazito prisutna samo u samostalnoj Hrvatskoj

ili je bila uvelike prisutna i u prijašnjim povijesnim razdobljima, za prve i druge Jugoslavije, kao i u Drugom svjetskom ratu?“, „Kako su promjene političkih i društvenih okolnosti, ponajprije političkih režima i sustava, utjecale na oblik, intenzitet i sadržaje te povezanosti u posljednjih nešto više od stotinu godina?“, „Kako je različito navijačko nasilje kod nas uvjetovano vezanošću uz političke ideologije i druge ključne elemente politike?“, „Kakva je prevladavajuća interakcija (aktera) nogometa i politike u suvremenoj Hrvatskoj; utječe li više politika na sport ili on jače utječe na politiku?“ Ovo su samo neka pitanja na koja autor želi odgovoriti, a ona bi mu trebala pomoći u ostvarivanju ciljeva knjige, od kojih se izdvajaju tri cilja koja navodi: ustanoviti i analizirati odrednice povijesnog razvoja veza između nogometa i politike kod nas, a naročito poveznice između (trendova) toga razvoja i bitnih obilježja suvremenog međuodnosa toga sporta i politike u Hrvatskoj, zatim opisati i analizirati bitne značajke i obrasce međuodnosa najpopularnijeg sporta i politike u suvremenoj Hrvatskoj, te ustanoviti i interpretirati osnovne karakteristike uvjetovanosti, odnosno raznovrsne pozadine navedenog međuodnosa kod nas u posljednjem razdoblju.

Prvo poglavlje knjige obiluje podjelama o kojima prosječni navijač vrlo vjerojatno ni ne razmišlja gledajući utakmicu. Objašnjene su sve sastavnice nogometa kao sporta koje se u nekom trenutku isprepliću s politikom, a autor se pozabavio i politikom zasebno zbog čega su pojedini dijelovi poglavlja zamorni za čitanje onima koje je knjiga privukla zbog riječi „nogomet“ u naslovu. Ipak, u silnom nabranju sastavnica i detalja autor navodi i neke značajne

osobe koje su istinski voljele nogomet pa tako nije zaboravio spomenuti jednog od najvećih zaljubljenika u nogomet, urugvajskog sportskog novinara i publicista Eduarda Galeana, koji je, slobodno se može reći, živio nogomet. Također, navedeno je i mnogo djela iz kulture i književnosti čija je tema nogomet pa tako autor upoznaje čitatelja s nekim filmskim naslovima, koji su zanimljivi za nogometne fanatike i one koji se nogometom bave, a mogu i ponešto naučiti iz njega poput Alberta Camusa koji je rekao kako „sve što zasigurno zna o moralu i obavezama može zahvaliti nogometu.“ Neizostavna stavka vezana uz nogomet prema autoru je i nasilje kojeg također obrađuje u prvom poglavlju. Uz već spomenuti incident guranja beogradskih automobila u more tu su se našli i teški neredi na svjetskim stadionima, konkretno u Africi, gdje je nasilje uzelo i ljudske živote te je stradalo gotovo 100 osoba. Nogomet, kao sport koji okuplja toliku publiku i uživa toliku popularnost pogodan je teren za miješanje politike u svrhu promocije. Tako autor navodi niz oblika uporabljivosti nogometa za politiku te za svakog daje primjer. Prema njemu to su: rasizam kao najčešći i najproblematičniji oblik, nacionalizam, za koji daje primjer derbi susreta između „hrvatskog“ Zrinskog i „bosanskog“ Veleža u bosanskohercegovačkoj ligi, politički ekstremizam s Di Caniom kao simpatizerom fašizma, pojavljivanje političara na utakmicama kako bi zaradili jeftine poene i simpatiju glasača. Osim ovih očitih i relativno jednostavnih oblika u nogometu se javljaju i neke zamršene situacije poput utakmice Srbije i Albanije gdje se dogodio incident spuštanja zastave dronom na teren, a taj je događaj okarakteriziran

kao terorizam. Nadalje, nogomet služi i kao nada za ujedinjenjem nacije, odnosno organiziranje velikih natjecanja trebalo bi potaknuti zajedništvo u nekim državama, a natjecanja s više domaćina imaju za zadaću promicanje zajedništva i suradnje država domaćina. S time u vezi izbijaju i afere, a posebno je odjeknula ona u vezi korupcije i davanja mita, odnosno lobiranja nekih čelnika da Katar ugosti najbolje reprezentacije svijeta na smotri 2022. godine. Uzevši u obzir sve navedeno autor zaključuje kao postoji nekoliko tipova međuodnosa nogometa i politike. Navodi suradnju, nezanimanje i konflikt kao osnovne te uvodi i tip manipulacije koji je posebno zamršen, a upravo ga to čini i najzanimljivijim.

Drugo poglavlje naslova *Povijest međuodnosa nogometa i politike u Hrvatskoj* bavi se raznim događajima te obiluje podacima i imenima osoba vezanih uz uspjehe klubova s naših prostora u predratnom razdoblju. Tako se čitatelj može susresti s osobama koje pamte samo najzagriženiji fanatici. Autor vješto održava ravnotežu između jugoslavenskih nogometaša i klubova te svakom daje dovoljno prostora. Ipak, najviše se bavi Hajdukom, što i ne čudi zbog već spomenutih podataka vezanih uz autora. Ističe kako je osnivanje Hajduka nulti događaj veze između nogometa i politike što se Hrvatske tiče, jer su ga osnovala 4 studenta u praškoj pivnici upravo iz političkih razloga. Iako se ponajviše bavi klupskim nogometom i pojedincima dotiče se i jugoslavenske reprezentacije oko koje se veže niz zanimljivih priča i polemika. Jedna takva je i odlazak jugoslavenske reprezentacije na svjetsku smotru u Urugvaj 1930. godine pri čemu su se svi hrvatski nogometaši

povukli iz reprezentacije prije puta. Put na to povijesno prvenstvo ekraniziran je u seriji *Montevideo, Bog te video* Vladimira Stankovića, za koju, iako je spominje, autor napominje kako ne odgovara u potpunosti povijesnoj istini. Vezano uz ratne godine i poraće autor ističe formiranje velike četvorke jugoslavenskog nogometa i donosi njihove političke profile. Razdoblje nakon rata obilježilo je i stvaranje navijačkih organizacija, primjerice Torcide, o kojoj je autor dobro informiran te je između ostalog i napisao knjigu o njoj. Osnivanjem navijačkih grupa započelo je novo razdoblje ispreplitanja politike i nogometa koje je obilježeno nasiljem i izgredima. Knjiga se u ovom poglavlju bavi svakojakim incidentima i aferama, od kojih su detaljnije obrađene afera *Planinić i Šajber*, te afera koja je izbila oko prvenstva 1999. gdje je Rijeci poništen regularan zgoditak te je ostala bez naslova prvaka u zadnjem kolu. Dinamo ili Croatia također su zauzeli veliki prostor u ovom poglavlju pošto je predsjednik Tuđman aktivno sudjelovao u vođenju kluba i donosio odluke vezane uz promjenu imena. Uz navedeno autor se bavi i korištenjem nogometa u propagandne svrhe, posebice nakon pobjede Jugoslavije nad SSSR-om te analizom političkih uvjerenja ljudi vodećih hrvatskih klubova. Kako i sam autor navodi u ovom poglavlju ima materijala za zaseban rad, no pokušao se ograničiti na ono najvažnije za ciljeve postavljene na početku.

Treće se poglavlje bavi, kao što se iz naslova može zaključiti, međuodnosom nogometa i politike u suvremenoj Hrvatskoj, odnosno od 2000. do danas. Hrvatsku su početkom tisućljeća zahvatile korjenite političke promjene, a iste su utjecale i na zbivanja u nogometu odnosno u Savezu.

Na početku poglavlja autor daje kontekst hrvatskog nogometa i neke događaje koji su obilježili prve godine novog stoljeća. Ističe neuspjeh plasmana na europsko prvenstvo 2000. koje je propušteno zbog remija sa SR Jugoslavijom, što je imalo negativan odjek u hrvatskoj javnosti. Od značajnih događaja izdvaja prelazak Nike Kranjčara iz redova Dinama u splitski Hajduk, što je neuobičajena praksa za hrvatske nogometaše. Neizostavne su i afere koju pogađaju hrvatski nogomet u posljednja dva desetljeća. Primjerice, afera *Offside* kao jedna od prvih, zatim poznati nogometaši u političkim kampanjama, kao i njihova braća također. Slučaj australskog Hrvata Joea Šimunića te saslušanje na sudu Luke Modrića također su se našli u dijelu poglavlja koje se zove *Igrači u raljama politike*. Svastika na poljudskom travnjaku samo je vrhunac stanja koje vlada u hrvatskom nogometu. Autor oštro osuđuje počinitelje, ali u knjizi iznosi i mišljenja ispitanika, mahom navijača Hajduka, koji na taj incident gledaju blagonaklono. Obilježje ove knjige je da autor često iznosi mišljenja običnih građana i navijača svih klubova koji mu prilaze jer ga prepoznaju kao svojevrstu javnu osobu kojoj bi mogli kazati svoje mišljenje vezano uz nogomet. Također, u knjizi se javljaju brojni poznati sugovornici čije su riječi relevantne za temu, a takav je primjer Ćiro Blažević. Često se javlja i anketno pitanje na kraju odlomka na koje zatim odgovaraju sugovornici, ponovno relevantni sugovornici čije se mišljenje cijeni. Odlomak o navijačkim plemenima koncentriran je većinom na mišljenja pripadnika Torcide i udruge Naš Hajduk, čiji je član i autor. Dosta je prostora, uglavnom s negativnim predznakom posvećeno i

čelnom čovjeku zagrebačkog Dinama, Zdravku Mamiću. U odnos s njime, ali i s nogometom općenito dovedeni su mnogi političari s hrvatske političke scene pa se tako opisuje odnos premijera, predsjednika i ministara koji su u nekom trenutku bili zainteresirani za nogomet ili su potaknuli određene kontroverze poput ministra Jovanovića, koji je neuspješno naumio „isušiti nogometnu močvaru“.

U zaključnom dijelu nazvanom Nogomet kao metafora politike autor knjige daje svoj završni sud te ponavlja glavne misli iz prethodnih dijelova. Tako detaljno objašnjava svaki zadani cilj s početka knjige te zaključuje kako su politika i nogomet u hrvatskom slučaju češće u konfliktu nego li u suradnji te da čitav odnos ponekad liči na igrokaz za javnost, posebno vezano uz odluke HNS-a. Kao što je već navedeno, pojedine čitatelje mogla bi od čitanja odvratiti činjenica da je knjiga posvećena istaknutim pripadnicima Torcide, kao i činjenica da je autor član udruge Naš Hajduk, no to ne umanjuje značaj ove knjige koja je obradila veoma kompleksnu temu te ostaje nada da će se čitanja ove knjige prihvatiti razna publika, a možda i poneki nogometaši kako bi demantirali svog kolegu Jasmina Agića koje je svojedobno izjavio kako „se zna da mi nogometaši čitamo samo *Sportske*“.

Tihomir Borić

Robert Gerwarth, *Pobijedeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917-1923*. Preveo Mate Maras. Zagreb: Vuković & Runjić, 2018., 428 str.

Robert Gerwarth je njemački povjesničar koji se uglavnom bavi modernom europskom poviješću i to razdobljem druge polovice 19. stoljeća te prvom polovicom 20. stoljeća. U dosadašnjem povjesničarskom radu napisao je tri knjige: *The Bismarck Myth*, *Hitler's Hangman* i *The Vanquished: Why the First World War failed to end, 1917-1923*. Upravo će o posljednjoj knjizi, prevedenoj na hrvatski jezik, biti više riječi u ovome prikazu.

Knjiga se sastoji od tri cjeline: *Poraz* (17.-64. str.), *Revolucija i kontrarevolucija* (65.-158. str.) i *Pad imperijalizma* (159.-231. str.). Svaka od navedenih cjelina je podijeljena u pet poglavlja. Uz *Uvod* (1.-16. str.), knjiga sadrži i *Epilog* (232.-250. str.) te *Zahvale*. Ovo djelo sadrži četiri zemljovida te trideset i jednu fotografiju. Iako je dio fotografija svakako poznat široj javnosti, jedan dio nije što dodatno doprinosi vrijednosti knjige.

U *Uvodu* autor nas nastoji upoznati s problematikom ove teme i pokušavaju približiti čitatelju koristeći citate poznatih ličnosti o određenim događajima iz tog vremena. Tako primjerice možemo pročitati misli Ernesta Hemingwaya, Winstona Churchilla i Williama Butlera Yeatsa. Također, autor nas uvodi u znanstvene vode prikazujući teze poznatih povjesničara (George Kennan, George Moss itd.) o razdoblju između 1917. i 1923. Uz to, Robert Gerwarth nekim tezama navedenih povjesničara (teza brutalizacije) suprotstavlja svoje vlastite. Zanimljivost je da autor počinje uvod s *in medias res* pristupom

(pišući o borbama za Smirnu 1922. godine) kako bi zadobio pažnju čitatelja.

U prvoj cjelini, *Poraz*, upoznati smo s porazom Ruskog Carstva u Prvom svjetskom ratu, Februarskom i Oktobarskom revolucijom te porazom Centralnih sila. Autor donosi osnovne činjenice o Lenjinovom povratku u Rusiju, revolucijama u Rusiji, izlasku Rusije iz rata (mir s Centralnim silama u Brest-Litovsku), njemačkom postupanju prema novoosvojenom području na istoku Europe te o samom kraju Prvog svjetskog rata, njemačkim neuspjelim ofenzivama na zapadu i kolapsu Centralnih sila. No, autor nas „ne guši“ viškom činjenicama već se bazira na procese koji su se događali u Europi na samom kraju Prvog svjetskog rata te tekst obogaćuje citatima iz tadašnjih novina, proglasima vođa zaraćenih država, izvješćima državnih institucija obaju strana iz navedenog razdoblja pa i citatima iz poznatih književnih djela nastalih u tom razdoblju.. Tekst dobiva na zanimljivosti i time što nas Gerwarth upoznaje sa sudbinama ličnosti u Prvom svjetskom ratu, a koje su tek u kasnijem razdoblju postale poznate (primjer je Josip Broz Tito).

Revolucija i kontrarevolucija, druga cjelina, donosi nam spoznaju o kaosu u kojem se nalazila Europa neposredno nakon kraja rata. Autor nas redom vodi kroz sukobe koji su izbili kao posljedica Prvog svjetskog rata (primjerice djelovanje Freikorpsa na Baltiku i borba baltičkih država za neovisnost). Kroz primjer vojnika Freikorpsa autor nam dočarava sve probleme s kojima su se susretali bivši vojnici poraženog Njemačkog Carstva. Također, u ovoj cjelini dotaknut je Ruski građanski rat te je odlično prikazana razina uništenja koju je doživjela Rusija kao i činjenica da

to nije bio sukob samo „bijelih“ (ruski nacionalisti) i „crvenih“ (boljševici) već da se radilo o upletenosti većeg broja skupina. Uz to, pratimo i razne komunističke revolucije po Europi koje su se dogodile kao posljedice događanja u Rusiji, njihov krah te prividni uspon demokracija na zapadu. Ono što autor odlično čini je što povezuje porast antisemitizma u Europi sa strahom od boljševizma i jačanjem druge totalitarne ideologije – fašizma. Gerwarth možda najbolje prikazuje psihozu koja se stvorila o boljševizmu te rast antisemitizma kroz citiranje običnih, umjerenih političara za koje se ne može reći da su skloni totalitarnom načinu vladanja (npr. Churchill i njegovo okrivljavanje Židova za komunističke revolucije u srednjoj Europi).

Posljednja cjelina, *Pad imperijalizma*, uvodi nas u procese raspada europskih carstava (Njemačko Carstvo, Austro-Ugarska Monarhija, Rusko Carstvo i Osmansko Carstvo) na kraju Prvog svjetskog rata, upoznaje nas s njihovom ostavštinom, problemima koji su ostali iza njih te doznajemo više o novonastalim državama na područjima koja su propala carstva posjedovala. Uz to, poseban naglasak u ovoj cjelini je stavljen na Versaillesku mirovnu konferenciju, mirovne sporazume sila pobjednica sa silama gubitnicama kao i na države nezadovoljne teritorijalnom podjelom Europe, a to se prvenstveno odnosi na Italiju (iako je bila na strani pobjedničke Antante) i njihovu „osakaćenu“ pobjedu. Također, puno je pažnje posvećeno Grčko-turskom ratu kao ratu kojeg karakteriziraju etnička čišćenja i razmjena stanovništva. Nisu izostavljene niti ostale migracije koje su se događale u Europi (npr. židovske migracije s istoka Europe na zapad). Zanimljivo je da je cijelo jedno

poglavlje u ovoj cjelini posvećeno slučaju grada Rijeke, od D'Annunzijeve okupacije, preko uprave Autonomaške stranke na čijem je čelu bio Riccardo Zanella pa sve do Rimskog sporazuma (sklopljen između Italije i Kraljevine SHS) 1924. godine.

U *Epilogu* autor se ukratko bavi razdobljem od 1923. do kraja Drugog svjetskog rata, odnosno do 1945. godine. U kratkim crtama Gerwarth prikazuje koliko su događaji od 1917. do 1923. g. utjecali na političko oblikovanje Adolfa Hitlera i Benita Mussolinija i njihovo djelovanje u međuratnom razdoblju, a kasnije i tijekom samog Drugog svjetskog rata. Posebno je naglašena nacistička promidžba koja je panično plašila Nijemce da se „izdaja“ iz 1918. godine ne smije ponoviti. Autor također ukratko donosi pregled „pada demokracije“, odnosno „zamjene“ demokratskih režima s autokratskim ili diktatorskim koji se dogodio u većini zemalja južne, srednje i istočne Europe u predvečerje Drugog svjetskog rata te nam objašnjava kako je Velika gospodarska kriza, koja je započela 1929. godine, utjecala na razvoj i rast radikalnih ideologija i pokreta u 30-im godinama 20. stoljeća.

Pobijedjeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917-1923. je knjiga koja se može preporučiti apsolutno svakome koga povijest zanima iz razloga što knjiga nije opterećena prevelikom količinom faktografije koja bi knjigu učinila dosadnom. Knjiga običnom čitatelju približava vrijeme nakon Prvog svjetskog rata kroz citiranje razmišljanja značajnih ljudi poput književnika i političara tog vremena te ne zanemaruje spomenuti obične ljude i kako su se na njih odrazile sve promjene koje su se dogodile između 1917. i 1923. godine.

Luka Daković